

2.4. Людмила ФИЛИПОВИЧ. Духовна освіта в контексті становлення державно-церковних відносин.

Демократичні перетворення, що відбулися в нашій державі з часу здобуття незалежності, поклали початок становленню нових державно-церковних відносин. Відносини між державою і Церквою в цій ситуації набули принципово нових якостей, які, на відміну від минулого, характеризуються загалом стабільним партнерством, взаємоповагою і співпрацею. Такі відносини закріплено Конституцією України, Законом України "Про свободу совісті та релігійні організації", іншими законодавчими актами та міжнародно-правовими угодами.

Все це забезпечило нормальний цивілізований розвиток релігійно-церковного життя, посприяло швидкому кількісному зростанню закладів духовної освіти. На сьогодні їх нараховується сотні – від початкової ланки до закладів професійної освіти. За статистичними даними Департаменту у справах релігій і національностей Міністерства культури станом на 1 січня 2014 року в Україні нараховувалося 206 духовних навчальних закладів різної віросповідної належності, в тому числі: 46 – православних, 25 – католицьких, 93 – протестантських, 21 – неохристиянську, 8 – мусульманських, 7 – іудейських, 1- рідновірську, 3 - неоорієнталістських. Відповідно у них навчалось 2617 студентів.

Проблеми взаємозв'язку освіти і релігії, розвитку духовної (релігійної) освіти, зближення світської та богословської освіти, проблеми введення релігійно-пізнавальних дисциплін в програму середньої школи, а також правові засади нині досліджують багато дослідників, зокрема М. Новиченко, М. Закович, С. Здіорук, М. Лагодич, М. Бабій та ін. Ними запропоновані певні варіанти вирішення гострих питань, що так чи інакше виникають в процесі створення і утвердження духовних навчальних закладів та введення релігійного компоненту в систему державної освіти.

Представники різних конфесій надають велику увагу розвитку і зміцненню духовної освіти як одному з важливих способів відтворення релігійного світогляду і формування визначеного типу особистості. Духовна освіта – це насамперед, діяльність з трансляції релігійних доктрин, досвіду, почуттів, способів культурної практики, що здійснюється професійно підготовленими особами (священнослужителями, релігійними педагогами), а також для підготовки педагогічних кадрів для системи конфесійної освіти. Духовна освіта – це знання про релігію, викладене з позицій самої релігії. Серед найбільш важливих функцій, властивих духовній освіті з урахуванням її специфіки, можна виокремити наступні: 1) відтворення у конфесіях як рядових віруючих, так і священнослужителів, а внаслідок цього – і релігії в цілому; 2) включення особистості за допомогою релігійної освіти до складу тієї чи іншої конфесійної групи; 3) соціалізація особистості віруючого протягом усього його життя; 4) формування і розвиток духовно-моральної культури віруючого, вплив на культуру нерелігійних людей.

Духовні навчальні заклади дають релігійну освіту конфесійно зорієнтовану, спрямовану на підживлення того чи іншого віросповідання, відтворення релігії. Вони зорієнтовані не тільки на підготовку священиків, богословів, дияконів, регентів церковних хорів, катехитів, перекладачів богословської літератури, працівників церковної адміністрації, науковців (магістрів релігійних наук), а й на пересічних людей, потенційного резерву даної конфесії чи релігії.

Фундаментальна функція релігійної освіти реалізується в двох напрямках - поглиблення і розширення знань віруючих та первинне знайомство з основами віровчення нових членів. Говорячи про перший напрямок, ми маємо справу, як правило, із професійною релігійною освітою, розглядаючи друге – з непрофесійною.

До проявів непрофесійної релігійної освіти можна віднести дошкільну (дитячі садки), загальнообов'язкову (школи, гімназії, ліцеї) та додаткову (система недільних шкіл, катехетичні курси, біблійні інститути, коледжі, релігійна періодика). Цей релігійно-просвітницький напрям виступає як катехизація чи євангелізація населення. Установи непрофесійної релігійної освіти призначені для безпосереднього формування людини як релігійної особистості. Реалізація цієї мети багато в чому визначається рівнем кваліфікації, професійної підготовки, особистісними якостями священнослужителів, що вийшли зі стін духовних навчальних закладів. Саме тому різні конфесії приділяють велику увагу розвитку професійної релігійної освіти³⁶.

У професійній освіті виділяються: початкова професійна освіта (духовні училища), середня професійна освіта (духовні семінарії – духовні навчальні заклади з чотирирічним (і більш) терміном навчання, котрі готують священнослужителів) та вища богословська освіта (отримується в богословських інститутах, університетах, духовних академіях – вищих навчальних закладах які готують священнослужителів, науковців та викладачів духовних навчальних закладів. Наявність вищої богословської освіти надає можливість її здобувачам захищати дисертації та одержувати науковий ступінь з богословських предметів). Громадяни, які навчаються у вищих та середніх ДНЗ, користуються правами і пільгами щодо проходження військової служби, оподаткування, включення часу навчання до трудового стажу в порядку і на умовах, встановлених для студентів та учнів державних навчальних закладів³⁷. Змістом професійної духовної освіти є набуття вищого рівня богословських знань, тобто доктринальна підготовка духовенства, оволодіння системою знань з предметів світського характеру (історії, літератури, права, іноземних мов тощо), метою вивчення яких є формування високоморальної, інтелектуальної особистості, здатної до самостійного пошуку в житті.

³⁶. Зборовский Г.Е., Костина Н.Б. К взаимодействию религиозного и светского образования в современных условиях //Социс. – 2002. – №12. - С.107-110

³⁷ Релігієзнавчий словник. – К., 1996. – С.101.

Зауважимо, що поняття релігійної освіти не обмежується лише богословською освітою або підготовкою служителів для релігійних організацій. В організаційній структурі системи духовної освіти з'явилося таке нове явище, як створення духовно-світських вищих навчальних закладів. Так, в Одесі відкрито Християнський гуманітарно-економічний університет (ХГЕОУ), в Бучі (Київська область) – Український гуманітарний інститут, які готують спеціалістів цілком світських професій на засадах християнського світогляду. Наявність таких закладів знову ставить питання про їх державну акредитацію, оскільки з цим пов'язане й питання майбутнього їхніх випускників.

Таким чином, вважаємо за необхідне закріпити в законодавчому порядку можливість отримання державної акредитації релігійними навчальними закладами при дотриманні існуючих державних стандартів; закріпити в законодавчому порядку право релігійних організацій на відкриття ними як середніх загальноосвітніх, так і вищих навчальних закладів у порядку, передбаченому для приватних шкіл.

В якісно новій релігійній ситуації особливого значення набувають проблеми змісту, форм і структури духовної освіти. Вибір професії священнослужителя серед сучасної молоді часто-густо супроводжується прагматичними оцінками відносно майбутньої професії. Цей момент актуалізує питання „Чи ведуть духовні навчальні заклади професійний відбір молоді?”.

Вступ до духовного закладу - це не просто професійне самовизначення людини, а вибір особливого способу життя, призначення, життєвої стратегії: служити Богу, досягти не лише особистого спасіння, а й допомогти це зробити іншим. Якщо вибір будь-якого виду світської професійної освіти спирається насамперед на раціональну мотивацію, то вибір релігійної обумовлений ірраціональними почуттями (прагнення наблизитися до Бога, заслужити спасіння)³⁸. Адже стало загальноприйнятим, що літератора, журналіста, актора неможливо підготувати з будь-якої молоді людини. Для цього розроблені і використовуються своєрідні системи перевірки її професійної придатності, визначаються здібності молодих людей в процесі різноманітних творчих конкурсів. А для підготовки священнослужителів (душпастирів) певне важливим мало б бути визначення нахилів, здібностей, зацікавлень тих, хто йде навчатися в духовних навчальних закладах. Бо ж дана професія передбачає зокрема наявність таких суто внутрішніх рис і особистих здібностей абітурієнта: емпатія, врівноваженість, комунікабельність, ораторські здібності, бажання працювати з людьми та ін. Цей момент необхідний для того, щоб професія священнослужителя не перетворилася на ремесло і не втратила свій позитивний образ в очах рядових віруючих.

³⁸ Лагодич М. Місце та роль релігійної освіти у громадянському суспільстві//Науковий вісник Чернівецького університету. Збірник наукових праць. Випуск 203-204: Філософія. – Чернівці, 2004.

Такої думки дотримується і митрополит Димитрій (Рудюк), який десяток років працював ректором Київської Духовної Академії (УПЦ КП): „Ми уже давно говоримо, що від кількості необхідно переходити до якості. Ми повинні відмовитися від того, що на сьогодні велика кількість студентів і вихованців навчається у наших церковних навчальних закладах. Від цього ми не збагачуємо, але, разом з тим, ми маємо певний баласт. І зрозуміло, що з цим "баластом" потрібно боротись. Ісус Христос учив, що "багато покликаних, а мало вибраних"... Тому ми повинні ще з самого початку намагатися відібрати тільки таких майбутніх студентів і вихованців, які б дійсно принесли користь для нашої Церкви. Наша Церква також є в процесі становлення, відродження, і вона потребує освічених священнослужителів, а тому, звичайно, з кожним роком ми намагаємося зменшити, все-таки, наш набір. І це не дивно. Головне зробити його якіснішим, поглибити правила вступу” [<http://prot-evgen.nm.ru/pages/articles/0143.htm>].

Друга проблема стосується введення релігійного компонента в систему гуманітарної вищої освіти. 29 квітня 2002 року міністр освіти і науки України підписав наказ № 280, яким богослов'я (теологія) внесене до державного переліку напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними напрямами.

Зрозуміло, що немає «богослов'я взагалі». Воно вивчає віровчення конкретної релігії. А тому є побоювання, чи не виникатиме проблем із цього приводу. Якщо порівняти теологію хоча б Православної та Католицької Церков, то навіть між ними знайдеться багато суперечностей, а що вже казати тоді про іслам, іудаїзм, буддизм тощо. Отже, реалізуючи міністерський указ, потрібно вирішити питання того, яку саме теологію (або теологію якого віровизнання) пропонується вивчати українським студентам?³⁹

Проблематичним виглядає й питання майбуття таких теологів, оскільки вони навряд чи будуть затребувані релігійними організаціями, бо ж останні мають свою систему підготовки потрібних їм фахівців, а ось теологи із світських вузів не дуже потрібні й державі.

Виходить, що маючи Конституцію й відповідний чіткий Закон про свободу совісті, підписавши всі можливі міжнародні хартії та декларацію прав людини, наші владні структури продовжують розвивати проекти релігійної освіти у системі державної вищої школи. Адже у ст. 5 Закону України “Про свободу совісті і релігійних організацій” чітко вказано: “Усі релігії, віросповідання та релігійні організації є рівними перед законом. Встановлення будь-яких переваг або обмежень однієї релігії, віросповідання чи релігійної організації щодо інших не допускається”. Ст. 6 Закону „Про освіту”

³⁹ Теологічна освіта в Україні: чи прийшло свято на богословську вулицю? // <http://www.zn.kiev.ua/nn/show/413/36285/>

підтверджує “незалежність освіти від політичних партій, громадських та релігійних організацій”. Ст. 8 цього ж Закону говорить: “Навчально-виховних процес у закладах освіти є вільним від втручання політичних партій громадських, релігійних організацій”, а ст. 9 стверджує: “Заклади освіти в Україні, незалежно від форм їх власності, відокремлені від Церкви (релігійних організацій), мають світський характер, крім закладів освіти, заснованих релігійними організаціями”. На нашу думку, це міністерське рішення є недоцільним, оскільки державно-церковні відносини варто все-таки будувати, не порушуючи конституційного принципу відокремлення Церкви від держави.

2.5 Елена МИРОШНИКОВА. Право на свободу совести и религиозное образование.

Исследование места и роли религиозного образования в постсекулярном мире несомненно возрастает. Прежде всего это объясняется утратой религии своего влияния на современное общество, возрастанием глобализационных процессов, и попытками сохранить национальную и культурную идентичность. При этом речь идет не только о проблемах, свойственных целым странам и народам, но и о праве отдельного человека на собственный мировоззренческий и нравственный выбор - на свободу совести, а главное - возможности реализации этого выбора.

Кроме того, будучи составной частью общего образовательного процесса, религиозное образование имеет свою специфическую особенность. Религиозное образование можно считать успешным в том случае, если оно воспитывает ребенка в духе толерантности во взаимодействии с общими целями образования, подготовленного к «ответственной жизни в свободном обществе в духе понимания, мира, толерантности, равенства полов и дружбы между народами, этническими, национальными и религиозными группами (1). Речь идет не просто о передаче ребенку знаний, накопленных человечеством, а о выборе родителями (или их законными представителями) религиозного и нравственного образования своих детей. Иначе говоря, интересы ребенка - основной принцип образовательной политики - реализуются опосредованно, (что, разумеется, объяснимо с точки зрения возрастной и социальной зрелости), т.е. не самим ребенком, а родителями (или лицами, их замещающими), государством, конкретным школьным руководством, учителями, религиозными организациями. На практике получается, что каждая из «семи нянек» почитает себя главной, забывая иногда о самом ребенке. Поэтому хотелось бы еще раз обратить особое внимание на то положение международных нормативных правовых актов, указывающее на первостепенное значение роли родителей, семьи в вопросах религиозного образования. Разумеется, признавая ведущую роль семьи, никоим образом не